

BİYOĞRAFI ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK MUSAVVER MEDENİYET GAZETESİ VE TÜRK BASIN TARİHİNDEKİ YERİ

Feyzullah UYANIK*

ÖZ: 1831 yılında Takvîm-i Vekayî'nin yayımlanmasıyla Osmanlı Devleti basın dünyasına adım attı. Pek çok konuda yararı görülen yeni neşir türüne İstanbul'daki kalem ve sermaye sahipleri yakın ilgi gösterdiler. Basın-yayın hayatına özel teşebbüsün katılması, gazete sayısının artmasını ve buna paralel olarak çıkan yayınların muhteva yönünden zenginleşmesini sağladı. Dahili-harici haberlerin ve çeşitli edebi yazıların yanı sıra farklı çevrelere mensup önemli kişilerin hal tercümeleleri de gazete sütunlarını doldurmaya başladı. Çalışmanın konusunu oluşturan Musavver Medeniyet Gazetesi ise hemen hemen tüm sayılarında verdiği hal tercümeleleri ile Osmanlılarda köklü bir geçmişe sahip olan biyografi telif geleneğinin matbuata taşınması sürecinde önemli bir işlevi yerine getirdi. Eğribozlu Mehmet Arif Bey tarafından çıkarılan bu gazetenin Osmanlı basınına, günümüz biyografi araştırmalarına, basın fotoğrafçılığının gelişimine yaptığı katkıların bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Basını, Biyografi Yazımı, Musavver Medeniyet Gazetesi, Basın Fotoğrafçılığı.

THE NEWSPAPER OF MUSAVVER MEDENİYET AS A SOURCE FOR BIOGRAPHICAL STUDIES AND ITS IMPORTANCE IN TURKISH PRESS HISTORY

ABSTRACT: With the publishing of Takvim-i Vekayi in 1831 the Ottoman Empire set step in the world of press. The new publishing type which had many benefits attracted many capitalists and writers. The participation of private enterprise in press increased the number of newspapers and diversified the content of publishings. The columns of newspapers were filled with domestic and foreign news as well as biographies of important people from different circles. The newspaper of Musavver Medeniyet, which is the subject of this study, had an important role in adapting the tradition of biography writing which had a deep-rooted tradition in the Ottoman Literature into press. The objective of this study is to evaluate the contribution of the newspaper published by Mehmet Arif Bey of Eğriboz to Ottoman press, present day biography studies and press photography in a wholistic view.

Keywords: Ottoman Press, Writing Biography, the Newspaper of Musavver Medeniyet, Press Photography.

Giriş: Tarihi hadiselerin içerisinde ferdin tartışmasız bir yere ve öneme sahip olduğunu kabul eden Leon E. Halkin, “*En iyi biyografi grupların, müesseselerin, iktisadi olguların tetkikinden asla vazgeçemez*” ifadeleriyle tarihe mâl olmuş önemli bir şahsın hayatını konu edinen bilimsel biyografi çalışmasının kurgusunu tarif eder.¹ Aynı şekilde iyi bir siyasi, iktisadi ve

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakın Çağ Tarihi Anabilim Dalı, feyzullah_uyanik@hotmail.com

¹ Leon-E. Halkin, *Tarih Tenkidi'nin Unsurları*, (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 2000, s. 55-61.

müessese tarihinin yazılabilmesi için kurumları ve olayları şekillendiren tarihi şahsiyetlerin metin içerisinde anlamlı bir yerde konumlandırılmaları gerekir. Bu meyanda “bir kişinin resmi hayatında geçirdiği aşamaları, bulunduğu görevleri bildirerek eserlerinin adlarını sıralamakla yetindiği kısa biyografi türü”² şeklinde tanımlanan tercüme-i hal yazıları, Osmanlı döneminde yaşamış bir şahsiyetin hayat hikâyesinin ana hatlarını tespit aşamasında önem ve değer kazanır. Tercüme-i hal konusunda zengin bir malumat veren Sicill-i Ahval kayıtlarının muhteviyatı üzerine bazı çalışmalar literatüre kazandırılmış olmakla beraber,³ bu hususta Osmanlı basınının yeri tam olarak tespit edilebilmiş değildir. İhtiva ettiği tercüme-i haller ve bunların yazım tarzları bakımından Musavver Medeniyet Gazetesi bu konuda müşahhas bir mevkiye sahiptir. Musavver Medeniyet Gazetesi’nde yer alan tercüme-i haller üzerinden Osmanlı basınında biyografi yazımının değerlendirildiği bu makalede, Musavver Medeniyet’in basın tarihimizdeki yeri ve gazetecilik mesleğine yaptığı katkılar açıklığa kavuşturulacaktır.

1. Biyografi Yazın Türünün Osmanlı Basınında Gelişimi: Osmanlı tarih literatüründe biyografi yazımı, birçok meslek grubunu ve bu grupların alt dallarını içine alan yaygın bir ilmî telif geleneğidir. Kökeni Arap edebiyatındaki Tabakat yazınına dayanan bu gelenek,⁴ Osmanlı uleması tarafından yeniden kurgulanarak özgün bir yapıya kavuşturulmuştur. İlk ciddi örnekleri XVI. yüzyılda görülmüş, sonraki yüzyıllarda ise genişleyip çeşitlenerek “vefayat, ravza, riyaz, gülzar, gülşen, hadika, devha, sefine, tuhfe” gibi ayrı ayrı terimlerle ifade edilen birimleri ortaya çıkmıştır.⁵ 18. ve

² Ebuzziya Tevfik, “Tercüme-i Hal Yazmak”, *Mecmua-yı Ebuzziya*, 1 Şevval 1297/6 Eylül 1880, sayı 1/2, s. 52; Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, Ankara 1988, s. 5-7.

³ Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu’nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, İstanbul 2004, s. 7 vd.; Mübahat Kütükoğlu, “Sicill-i Ahval Defterlerini Tamamlayan Arşiv Kayıtları”, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı*, Sayı 12, (İstanbul 1982-1988), s. 141-157; Gülden Sarıyıldız, “Sicill-i Ahval Defterleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2009, s. 134-136; Ali Birinci, “Teracim-i Ahvâl Araştırmalarında Arşiv Meseleleri”, *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, İstanbul 2012, s. 111-123.

⁴ Arap literatüründe tabakat türü, hadis-i şeriflerin gelecek nesillere doğru bir şekilde ulaştırmak için hadislerin ravileri ve senetleri ile birlikte nakledilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Bir yazın türü olarak ortaya çıkış ve gelişimi için bkz. M. Şemseddin (Günaltay), *İslâm’da Târih ve Müverrihler*, İstanbul 1339, s. 12; Casim Avcı, “Tabakat-İslam Tarihi”, *DİA*, XXXIX, Ankara 2010, s. 297-299.

⁵ Osmanlı tarih literatüründe biyografi türü ilk dönemlerde İran edebî tarihçiliğinin etkisi altında gelişmeye başladı. Bu konuda bkz. Feridun Emecen “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, III, 1999, 83-90; Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Tarih Edebiyatında Biyografi Türünün Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi”, *Nazımdan Nesire Edebi*

19. yüzyıllarda en başarılı dönem idrak edilirken bu sahada verilen ürünler vekayinamelerin ve müstakil biyografi kitaplarının dışına taşmaya başlamıştır. Takvîm-i Vekayi'de neşredilen resmi maruzata ilaveten yabancı ülkelerde olup bitenler, kültür, ticaret ve bilim gibi konuları da kapsayan haberlerin günü gününe halka duyurulması amacıyla çıkarılan gazeteler, muhtevaları itibariyle yeni bir döneme kapı açmıştır.⁶ Zamanla içeriği zenginleşen Osmanlı basınında, tayin-tevcih haberleriyle beraber tercüme-i hallere de yer verilmeye başlanmıştır.

Basındaki erken tarihli hal tercümeleri, vekayinamelerde uzun yıllar devam ettirilen tercüme-i hal yazım geleneğinin etkisi altındadır. Esbak Deavi Nazırı Tahir Selam Bey'in Ceride-i Havadis Gazetesi'nde yayımlanan tercüme-i hali,⁷ ölüm olayının gerçekleştiği sıradaki durumu tasvir eden kısa bir mukaddimeyi müteakiben kayda geçirilir ki bu tarz tercüme-i hal neşri vekayinamelerdeki yazım tarzına son derece uygundur.⁸ XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren basında, vekayinamelerdeki tercüme-i hal yazım usulünün dışına çıkılmaya başlanır. İlk dönemlerde, devrin önemli kişilerinden birinin vefatının ardından tercüme-i hal yazılırken bu dönemde henüz hayatta olan kimselere ait tercüme-i hallere gazete sütunlarında tesadüf edilir. Bu meyanda Kafkaslarda Çeçen Müslümanlarının özgürlüğü için Ruslara karşı amansız bir mücadele veren Şeyh Şamil'in ailesi, eğitimi, efsanevi bir kumandan olarak ortaya çıkışı ve kahramanlıklarını anlatan tercüme-i hali,⁹ toplumda ortak duygu ve düşünceleri harekete geçirmek, hatta hassasiyeti yükseltmek amacıyla yazılmış iyi bir örnek niteliğindedir. Kamu düzenini bozan suçluların bir nevi sabıka kayıtlarını kamuoyuna ifşa eden bazı ilginç bilgilerin tercüme-i hal başlığı altında verildiği de vakidir. Mesela Küçük Ayasofya Mahallesi sakinlerinden Yorgancı Mehmet isimli bir kişinin hırsızlık yapması üzerine Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi'nin iki nüshasında şahsın sabıkasına dair yer alan yazılar bu konudaki kanaati

Türler, (haz. Hatice Aynur ve öte...). İstanbul 2009, s. 124-133; Abdülkadir Özcan, "Tabakat-Osmanlı Dönemi", *DİA*, XXXIX, Ankara 2010, s. 299-301.

⁶ Osmanlı basınının muhtevalarını geliştirme vizyonuyla çıkan ilk gazete Ceride-i Havadis'tir. Ceride-i Havadis ve sonrasında çıkan gazetelerin Osmanlı basınına içerik konusunda yaptığı katkı ile ilgili bkz. Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul 2010, s. 53-272.

⁷ *Ceride-i Havadis*, 15 Ramazan 1260/28 Eylül 1844, nr. 196.

⁸ 1821-1826 yılları arasındaki vakaları kaydeden Esad Efendi'de eserinde büyük çoğunlukla aynı usulü takip ederek biyografilere yer verir. Örnek teşkil etmesi bakımından "Rumeli Vali ve Seraskeri Seyyid Ali Celaleddin Paşa" için yazılan tercüme-i hal bkz. Sahhâflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi (Bahir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle) 1821-1826*, (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 178-180.

⁹ *Tasvir-i Efkar*, 9 Muharrem 1280/26 Haziran 1863, nr. 104'ten aktaran Necdet Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkar Gazetesi (1278/1862-1286/1869)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990, s. 462.

güçlendiren misaller arasındadır.¹⁰ Zengin bir içeriğe sahip olan Osmanlı basınında yapılacak daha detaylı bir tetkikle verilen örneklerin dışında yazım tarzında farklılıklar arz eden tercüme-i hallere rastlanabilir. Musavver Medeniyet'in çıkarıldığı 1874 yılına gelindiğinde ise tercüme-i hal yazılarına konu olan kimseler, kamuoyunu bazı gelişmelere hazırlamak için bilinçli bir şekilde seçilir hale gelmiştir.

2. Biyografi Neşrinde Musavver Medeniyet Gazetesi: Musavver Medeniyet Gazetesi'nden bahsetmeden önce, Türk basın tarihine önemli katkıları bulunan Mehmet Arif Bey'e ve gazetecilik kariyerine değinmek gerekir. Aslen Eğribozlu olan ve meslektaşları arasında Arifâki namıyla iştihar eden Mehmet Arif Bey, başta Rumca olmak üzere İngilizce, Almanca, İtalyanca, Fransızca gibi Avrupa dillerine vakıftır. Mekteb-i Tıbbiye'de yükseköğrenimini tamamlayan Mehmet Arif Bey'in eczacılık mesleğine mensup olduğu rivayet edilir. Ancak kendisi eczacılıkta devam etmez. Bazı konsolosluklarda çalışarak tecrübe kazandıktan sonra gazeteciliğe atılır.¹¹ Osmanlı matbuatında Mir'at'tan sonra çıkan ikinci resimli gazeteyi, Ayine-i Vatan'ı (1867) ve devamı niteliğinde olan İstanbul'u neşreder. Teknik imkanlar ve dönemin siyasi konjonktüründen dolayı resimli gazete işi yürümeyince¹² Vatan ve Ruzname-i Ayine-i Vatan isimli gazeteleri bir süreliğine yayımlar. Mehmet Arif Bey'in basın konusundaki ilk tecrübesi niteliğinde olan Ayine-i Vatan ve İstanbul gazeteleri Musavver Medeniyet'in ön çalışması gibidir. Devrin önemli kişilerinin fotoğraflarını vermekle beraber tercüme-i hallerine dair teferruatlı bir kaydın varlığından söz etmek zordur.¹³

11 Eylül 1874 tarihinde yayın hayatına başlayan Medeniyet Gazetesi ise Mehmet Arif Bey'i gazetecilik kariyerinde şan ve şöhrete kavuşturmuştur. İlk nüshada "İftâh-ı Kelam" başlıklı yazı ile okuyuculara yeni gazetenin tanıtımı yapılır. Gazeteye Medeniyet isminin "tarihte medeniyetin ilerlediği asır" olarak tesmiye edilen Sultan Abdülaziz'in saltanat yıllarına izafeten

¹⁰ *Tercüman-ı Ahval*, 26 Cemaziyevvel 1277/10 Aralık 1860, nr. 8; *Tercüman-ı Ahval*, 3 Cemaziyelahir 1277 /17 Aralık 1860, nr. 9; mesela bir "Rum Hırsızın Tercüme-i Hali" için bkz. *Tercüman-ı Ahval*, 16 Receb 1277/28 Ocak 1861, nr. 15.

¹¹ Reşat Ekrem Koçu, "Arif Efendi, Mehmed", *İstanbul Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1959, s. 1000-1003.

¹² Ahmet Rasim, *Matbuat Tarihine Medhal İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi*, İstanbul 1927, s. 15-16; Belkıs Ulusoy Nalcioğlu, *Osmanlı'da Muhaliif Basının Doğuşu 1828-1878*, İstanbul 2013, s. 225-229.

¹³ Bu hususa misal olarak bkz. Mısır Valisi İsmail Paşa'nın fotoğrafı, *Ayine-i Vatan*, 18 Ramazan 1283/ 28 Ekim 1866, nr. 2, s. 4; Sırp Beyi Milan'ın fotoğrafı, *İstanbul*, 9 Recep 1285/26 Ekim 1868, nr. 12.

verildiği özenle vurgulanır.¹⁴ Sonraki sayılarda haftada bir defa olmak üzere Musavver bir nüshanın çıkarılacağı okuyuculara duyurulur. 10 Ekim 1874 tarihine gelindiğinde, Medeniyet Gazetesi'nin musavver nüshası ya da başka bir deyişle resimli eki yalnızca Cuma günleri yayımlanmak üzere "Medeniyet" ismiyle ilk 8 sayısını çıkarır.¹⁵ 9. sayıdan itibaren, kamuoyunun yakın ilgisine mazhar olan bu gazetenin ismi "Musavver Medeniyet" olur.¹⁶ (Musavver) Medeniyet'in 1. sayısında halkın siyasi haberlerden Fransa, Almanya parlamentolarındaki tartışmalardan sıkıldığını, sokaklarda ve kahvehanelerde ele alındığında eğlenilecek bir gazeteye ihtiyaç duyduğunu belirten Mehmet Arif Bey, yeni gazetenin bu ihtiyacı karşılamak üzere yayımlandığını ifade eder.¹⁷

Muhtevası ağırlıklı olarak tercüme-i halden oluşan (Musavver) Medeniyet gazetesi, Avrupa'da biyografi konusunda tartışmaların yükseldiği dönemde¹⁸ yayın hayatına başlar. Toplam 37 sayıda, farklı meslek gruplarına mensup 63 önemli ismin tercüme-i halini yayımlamıştır. Bir ara ismi Şems olarak değiştirilmiş ve bu isim altında tespit edebildiğimiz kadarıyla 7 tercüme-i hal neşredilmiştir.¹⁹ Toplam 70 tercüme-i halin bir kısmını önde gelen Osmanlı bürokratları, yabancı devletlerin başkanları ve İstanbul'daki sefirlerin biyografileri oluşturmuştur. Buna ilaveten tiyatrocü, edebiyatçı, mimar, banker gibi iş ve sanat camiasına mensup şöhret sahibi kimselerin tercüme-i halleri, fotoğraflarıyla beraber yayımlanmıştır.

Musavver Medeniyet Gazetesi'nde yer alan tercüme-i hallerin büyük çoğunluğunun bilinçli bir strateji izlenerek seçildiği anlaşılmaktadır. Para kazanmanın yolunu çok iyi bilen Mehmet Arif Bey, devrin önemli bürokratlarını ve sermaye sahiplerini gazetesinde tanıtmak suretiyle matbaa

¹⁴ *Medeniyet*, 29 Recep 1291/11 Eylül 1874, nr. 1, s. 1. Bu gazetenin bazı özellikleri ile ilgili bilgiler ileriki sayfalarda verilmektedir.

¹⁵ İlk sayı için bkz. *Medeniyet*, 28 Şaban 1291/10 Ekim 1874, nr. 1.

¹⁶ *Musavver Medeniyet*, 25 Şevval 1291/5 Aralık 1874, nr. 9.

¹⁷ *Medeniyet*, 29 Recep 1291/11 Eylül 1874, nr. 1, s. 8.

¹⁸ Bu tartışmalar, çalışmanın sınırları içerisinde değerlendirilemeyecek kadar geniştir. Bu konuda genel bilgi için bkz. Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir?*, İstanbul 2011, s. 83-109; Türk entelektüellerinin bu konudaki bakış açısıyla ilgili mukayeseli bir değerlendirme için bkz. Mehmet Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Tarih Düşüncesi*, İstanbul 2013, s. 101-111.

¹⁹ Şems'te çıkan tercüme-i haller için bkz. *Şems*, 11 Recep 1292/13 Ağustos 1875, nr. 1, s. 1-2; *Şems*, 15 Recep 1292/17 Ağustos 1875, nr. 3, s. 1; *Şems*, 17 Recep 1292/19 Ağustos 1875, nr. 5, s. 1; *Şems*, 18 Recep 1292/20 Ağustos 1875, nr. 6, s. 1-2; *Şems*, 21 Ağustos 1875, nr. 7, s. 1; *Şems*, 20 Recep 1292/ 22 Ağustos 1875, nr. 8, s. 1; *Şems*, 27 Recep 1292/29 Ağustos 1875, nr. 12, s. 1.

giderlerini finanse ederek kâra geçmiştir.²⁰ Kamuoyunun ilgi duyduğu ve tartıştığı isimleri Musavver Medeniyet'te neşreden Mehmet Arif Bey'in tirajı artırma konusunda başarılı bir yayın politikası izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan Mehmet Arif Bey, saraya ve Sultan Abdülaziz'e yakınlaşmak için Musavver Medeniyet'i etkili bir şekilde kullanır. Tercüme-i hallerin muhtevasını padişahın hoşuna gidecek, onun politikalarını destekleyecek şekilde tertip ederek yayımlar. Aynı şekilde Musavver Medeniyet'in kamuoyunda ses getireceğine inanan saray, önemli gördüğü kimselerin tercüme-i hallerini Musavver Medeniyet'te yayımlatarak onlar lehine gündem oluşturmaya hedefler.

(Musavver) Medeniyet'in ilk nüshasında Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın övgülerle dolu tercüme-i hali sade bir üslupla neşredilir. Dönemin popüler isimlerinden biri olan İsmail Paşa'nın konu edildiği yazıda, 1874 yılına kadar Mısır idaresinde yaptığı işler genel hatlarıyla anlatıldıktan sonra şan ve şöhretinin yazmakla bitirilemeyeceği ifade edilir. Tercüme-i halin son kısımlarına doğru İsmail Paşa'nın 1866 yılında "ekber-erşet" usulü yerine "babadan oğula geçen" yeni veraset sistemini Sultan Abdülaziz'in fermanıyla Mısır'da uygulamaya koyması özellikle vurgulanır.²¹ Mehmet Arif Bey'in ilk sayıda Hidiv İsmail Paşa'yı bu yönüyle ön plana çıkarması, Sultan Abdülaziz'in Osmanlı veraset usulünü değiştirerek kendisinden sonraki varisleri²² devre dışı bırakıp büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi padişah yapma projesine yardımcı olacak türden bir söylemdir.²³

Babadan oğula geçen veraset sisteminin Hidiv İsmail Paşa'nın tercüme-i hali üzerinden propagandası yapıldıktan sonra ilerleyen sayılarda henüz on yedi yaşında olan Yusuf İzzettin Efendi'nin tercüme-i hali yayımlanır.

²⁰ Mehmet Arif Bey bazı zevat-ı kiramın yardımları sayesinde gazetenin masraflarını karşıladığını hatta kâra bile geçtiğini ifade etmektedir. Bkz. *Musavver Medeniyet*, 11 Muharrem 1293/ 7 Şubat 1876, nr. 10, s. 146.

²¹ *Medeniyet*, 28 Şaban 1291/10 Ekim 1874, nr. 1, s. 2-3.

²² Sultan Abdülaziz'den sonraki varisler Murat, Abdülhamit ve Mehmet Reşat'tır.

²³ Prof. Dr. Ali Akyıldız, Sultan Abdülaziz'in veraset usulünü değiştirme teşebbüsüne dair kaleme aldığı makalesinde, 1866 yılında verilen veraset fermanıyla Mısır idaresinin ekber-erşet sisteminin dışına çıkılarak İsmail Paşa'nın çocuklarına bırakılmasını Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzettin Efendi lehine yapmayı düşündüğü düzenlemeye kamuoyunu hazırlama operasyonu olarak da değerlendirilebileceğini söylemektedir. Bu meyanda, Mehmet Arif Bey'in Hidiv İsmail Paşa'nın tercüme-i halinde veraset konusunu gündeme getirmesi Abdülaziz'e yakınlaşmak için doğru bir yol kullandığının göstergesi olarak yorumlanabilir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan veraset tartışmaları için bkz. Ali Akyıldız, "Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin Efendi'yi Veliht Yapma Çabaları", *Deutsch-türkische Begegnungen/Alman Türk Tesadüfleri, Festschrift für Kemal Beydilli/Kemal Beydilli'ye Armağan*, EB Verlag, Berlin 2013, s. 509-537.

Sultan Abdülaziz'in küçük oğlu Mahmut Celalettin Efendi ile Yusuf İzzetin Efendiler'in askeri okula başlaması münasebetiyle vükelaya yaptığı konuşmasındaki “*milletimin hukuk ve menâfi’i uğrunda kullanılmak üzere onları mektebe verdim*”²⁴ ifadesine atfen (Musavver) Medeniyet’te “*zât-ı hazret-i hilâfet-penâhî müşârün-ileyh hazretlerinin vatan ve millete etmek isti’dâdında oldukları hizmetin derecâtını takdir edip*” askeri okula yazdırarak şehzadenin önünü açtığına değinilir. (Musavver) Medeniyet’e göre zekâsı ve üstün yetenekleri sayesinde askeriyede yükselen Yusuf İzzetin Efendi’nin tercüme-i hali, millete ve devlete gelecekte pek çok hizmetlerde bulunması için duanın yapıldığı kısımla son bulur.²⁵ Padişahın küçük oğlu Mahmut Celalettin Efendi de Mehmet Arif Bey tarafından ihmal edilmez. Musavver Medeniyet’in 13. sayısındaki bu tercüme-i halde, Yusuf İzzetin Efendi’nin Hassa Müşirliği ile onurlandırıldığından bahsedildikten sonra Mahmut Celalettin Efendi’nin hayat hikayesine geçilir. Tercüme-i halin sonlandırıldığı bölümde ise padişahın ve şehzadelerin sağlık ve afiyeti için dua etmekle yetinilir.²⁶ Bu yönüyle iki tercüme-i hal karşılaştırıldığında Yusuf İzzetin Efendi üzerine basın yoluyla yoğun bir propagandanın yapıldığı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Sultan Abdülaziz’in saltanatının son yıllarına tesadüf eden bu dönemde Yusuf İzzetin Efendi, Musavver Medeniyet’te yer alan haberlerin yanında kamuoyunda çeşitli vesilelerle ön plana çıkarılmaya devam edilir.²⁷

Musavver Medeniyet’te tercüme-i hali neşredilen bürokatlara bakıldığında ise Hüseyin Avni Paşa,²⁸ Dâhiliye Nazırı [Ahmet] Cevdet Paşa²⁹ ve Kamil Paşa³⁰ ilk göze çarpanlardır. Yine farklı meslek gruplarına mensup önemli şahsiyetlerinden, Hristaki Zografos,³¹ Basiret ve Kahkaha Gazetelerinin Sahibi (Basiretçi) Ali Efendi,³² Osmanlı Tiyatrosu Birinci Aktristi Yeranuhi Karakaşyan,³³ Filozof Volter,³⁴ Fransız Şair Alphonse

²⁴ *Servet-i Fünûn*, 30 Teşrin-i Evvel 1324/ 12 Kasım 1908, XXXVI/911, s. 3.

²⁵ *Medeniyet*, 25 Ramazan 1291/5 Kasım 1874, nr. 4, s. 25-26.

²⁶ *Musavver Medeniyet*, 23 Zilkade 1291/1 Ocak 1875, nr. 13, s. 97-98.

²⁷ Cuma selamlıklarında ve (*Musavver Medeniyet*, 1 Muharrem 1292/7 Şubat 1875, nr. 1, s. 3.), İstanbul’daki çeşitli resmi törenlerde Yusuf İzzetin Efendi hep gündemde tutulmaya çalışılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, a.g.m., s. 521 vd.

²⁸ *Musavver Medeniyet*, 20 Muharrem 1292/26 Şubat 1875, nr. 2, s. 17-19.

²⁹ *Musavver Medeniyet*, 2 Safer 1293/28 Şubat 1876, nr. 4, 26-27.

³⁰ *Medeniyet*, 6 Ramazan 1291/ 17 Ekim 1874, nr. 2, s. 9-11.

³¹ *Musavver Medeniyet*, 27 Muharrem 1292/5 Mart 1875, nr. 3, s. 43-44.

³² *Musavver Medeniyet*, 11 Safer 1292/19 Mart 1875, nr. 5, s. 66.

³³ *Musavver Medeniyet*, 9 Zilkade 1291/18 Aralık 1874, nr. 11, s. 84-86; Osmanlı Tiyatrosunu konu edinen bir monografide dönemin seçkin tiyatrocuları arasında yer alan Yeranuhi Karakaşyan ile ilgili bilgilerin verildiği kısımlarda (Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu Kuruluşu-Gelişimi-Katkısı*, Ankara 1999, s. 47 dipnot 74, s. 129 dipnot 14,15 s. 130 dipnot 20 s. 147 dipnot 5, s. 153 dipnot 138) Musavver Medeniyet Gazetesi’nin 5 Aralık 1920

Lamartine,³⁵ (Martin) Luther ve zevcesi Katerina³⁶ Hiveyi Zabteden Rus General Kaufman³⁷ ve Mösyö Layard³⁸ gibi isimleri zikretmek mümkündür.

Yayın hayatı boyunca yer verdiği tercüme-i haller ile bir nevi dönemin panoramasını sunan Musavver Medeniyet Gazetesi'ne konu olan önemli zümreden birinin de yabancı devletlerin İstanbul'daki büyükelçileri olduğu belirtilmişti. Bunlar arasında İran,³⁹ İsveç-Norveç⁴⁰ ve Rusya⁴¹ sefirleri zikredilebilir. Burada büyükelçilere dair verilen tercüme-i hallerin iki önemli husûsiyeti üzerinde durmakta yarar vardır. Bunlardan ilki Musavver Medeniyet'in çıkarıldığı dönemde İstanbul'da görev yapan elçilerin, eğitimi, kariyeri hatta ailesi ile ilgili önemli bilgiler vermesi bakımından bu tercüme-i hallerin, devrin Osmanlı bürokratlarına kuracakları resmî ve kişisel münasebetlerde yardımcı olacak türden bir rehber niteliğini taşımalarıdır. İkincisi ise, günümüzde bu dönem üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmış olan araştırmacılara fikir verecek, hatta çalışmalarının kıymetini artıracak derecede muhteviyatının dolu olmasıdır. Günümüzde ferdin tarihi hadiseler üzerindeki rolünü tespit etmek amacıyla yapılan akademik çalışmalar için önemli bir başvuru niteliği taşıyan bu tercüme-i haller, itinalı kullanılmalıdır. Zaten Musavver Medeniyet'in neşredildiği dönemde tercüme-i hallerin, bilhassa yabancı menşelilerinin belli bir tashihten geçirilerek yayımlanması gerektiğini dile getirenler olduğu gibi,⁴² bu konuda Musavver Medeniyet'in başarısız olduğunu söyleyenler de vardır.⁴³

Dönemin matbuatında çıkan eleştiriler, Musavver Medeniyet Gazetesi'nin 12 numaralı nüshasında Rusya'nın İstanbul sefiri Nikolay Pavloviç İgnatyev'in tercüme-i hali misal olarak incelendiğinde somutlaştırılabilmektedir. İgnatyev, Rusya'nın XIX. yüzyılda yetiştirdiği en önemli diplomatlardan biridir. 1867 yılında Rusya'nın İstanbul sefiri olarak atanır⁴⁴ ve görevinden ayrıldığı 1877 yılına kadar Bâb-ı Âli nezdinde ve

tarihli nüshası kaynak gösterilmiştir. Musavver Medeniyet, söz konusu tarihte yayın hayatına devam etmediğinden dolayı müellif tarafından ilgili dipnotlarda gazeteye atfedilen tarih hatalıdır.

³⁴ *Musavver Medeniyet*, 23 Zilkade 1291/1 Ocak 1875, nr. 13, s. 99-102.

³⁵ *Medeniyet*, 25 Ramazan 1291/5 Kasım 1874, nr. 4, s. 27-28.

³⁶ *Musavver Medeniyet*, 23 Zilkade 1291/1 Ocak 1875, nr. 13, s. 102.

³⁷ *Musavver Medeniyet*, 30 Zilkade 1291/8 Ocak 1875, nr. 14, s. 125.

³⁸ *Musavver Medeniyet*, 25 Safer 1293/22 Mart 1876, nr. 7, s. 50.

³⁹ *Medeniyet*, 27 Ramazan 1291/7 Kasım 1874, nr. 5, 32-35.

⁴⁰ *Musavver Medeniyet*, 9 Zilkade 1291/18 Aralık 1874, nr. 11, 81-82.

⁴¹ *Musavver Medeniyet*, 16 Zilkade 1291/25 Aralık 1874, nr. 12, s. 89-90.

⁴² *Ceride-i Havâdis*, 7 Rebiülahir 1292/13 Mayıs 1875, nr. 2772, s. 2.

⁴³ *Sadakat*, 30 Rebiülevvel 1292/6 Mayıs 1875, nr. 12, s. 2.

⁴⁴ İstanbul'a gelişi ve bu münasebetle düzenlenen resmi tören için bkz. *Ruznâme-i Ceride-i Havâdis*, 9 Muharrem 1284/13 Mayıs 1867, nr. 650, s. 2597; BOA, *İ.HR.*, nr. 225/13168,

Osmanlı kamuoyunda en fazla itibar gören büyükelçilerdendir. Hatta İgnatyev'in Sadrazam Mahmut Nedim Paşa üzerindeki nüfuzu, devrin muharriri Ahmet Cevdet Paşa tarafından "*Sakalını Rusya Elçisi İgnatyev'in eline verdi. Bâb-ı Âli'nin nüfuzu Rusya Sefaretine geçti*" sözleriyle değerlendirilmektedir.⁴⁵ Her daim ülkesinin menfaatlerini başarılı bir şekilde savunan İgnatyev'in İstanbul'da şöhreti zirveye ulaştığı dönemde Musavver Medeniyet'te tercüme-i hali yayımlanır. Bu tercüme-i halde İgnatyev'in 25 Haziran 1831 tarihinde dünyaya geldiği belirtilir.⁴⁶ Oysa Rus kaynakları İgnatyev'in doğum tarihi olarak 17 Ocak 1832'yi verir.⁴⁷ İgnatyev'in tercüme-i halindeki bir diğer hata, yazının sonunda yer alan "*biçareler babası*" ifadesidir. Burada İgnatyev'in cömertliği ve yardımseverliği ön plana çıkarılır. Kimsesiz çocuklara bir nevi babalık yaptığı hususuna atfen böyle bir ifadeye yer verilmiştir. Basın yoluyla yapılan gerçek dışı propagandanın en bariz misali olan bu ifadeyle hâl-i hazırdaki durum tamamıyla birbirine zıttır. İgnatyev, tüm Slavları Rusların hakimiyetine almak için 1858 yılında Rusya'da kurulan "Slav Yardım Komitesi'nin" en önemli üyesidir.⁴⁸ İgnatyev'in erdemli bir davranış sergilemek için sözde merhamet duygusuyla sahip çıktığı çocuklar, Rusya'daki okullarda bağımsızlık ve özgürlük uğruna her tür insanlık suçunu işleyebilecek derecede fanatik birer komiteci olarak yetiştirilmiştir.⁴⁹ Bu yönüyle Musavver Medeniyet'in verdiği bilgiye göre İgnatyev'in biyografisi yazılacak olsa onun bir iyilik meleği gibi sunulacağı aşikârdır. Oysa bu bilgi dönemin Osmanlı⁵⁰ ve Rus kaynakları ile mukayese edildiğinde İgnatyev'le ilgili büyük bir tarihi yanlışlığa zemin hazırlayacağı ortaya çıkar. Neticede basında yer alan tercüme-i hallerden hareketle bazı sonuçlara ulaşmadan önce verilecek olan bilgi mutlaka devrin ana kaynaklarıyla beraber

leff 3; Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, (haz. Münir Aktepe), XI, Ankara 1989, s. 80-81.

⁴⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir (40. Tetimme)*, (haz. M. Cavid Baysun), Ankara 1986, s. 146.

⁴⁶ *Musavver Medeniyet*, 16 Zilkade 1291/25 Aralık 1874, nr. 12, s. 89.

⁴⁷ Kalina Kaneva, *Ritsar Balkan Graf N. P. İgnatyev*, (Balkan Sezarı (Çarı) N. P. İgnatyev), Moskova 2006, s. 16. (makalede kullanılan Rusça araştırma eserlerini tercüme ettiği için Yrd. Doç. Dr. Hasan Demiroğlu'na teşekkür ederim).

⁴⁸ S. A. Nikitin, *Slavyanskıe Komiteti v Rossii v 1858-1876 godah (1858-1876 Yılları Arasında Rusya'da Slav Komiteleri)*, Moskova 1970, s. 90.

⁴⁹ Slav Yardım Komitesi'nin bu çocukların eğitimi için yürüttüğü faaliyetler ile ilgili bkz. Hasan Demiroğlu, *Rus Kaynaklarına Göre Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panславizm (1856-1878)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 144-182.

⁵⁰ Örnek teşkil etmesi bakımından İgnatyev'in 1876'da çıkan Hersek isyanını uluslararası bir sorun haline getirme sürecindeki aktif rolü için bkz. Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikât*, (haz. İsmet Miroğlu), İstanbul 1983, s. 51 vd.

mukayeseye tabi tutulmalı, ciddi bir tenkit süzgecinden geçirilerek kullanılmalıdır.

3. Diğer Yönleriyle Medeniyet ve (Musavver) Medeniyet Gazeteleri: Osmanlı basınının ilk Illustration' u olarak kabul edilen⁵¹ ve Medeniyet Gazetesi'nin Cuma günleri çıkarılan Musavver kısmından (Musavver Medeniyet'ten) bahsetmeden önce, Medeniyet Gazetesini tanıtmak yerinde olacaktır. İmtiyaz sahibi Mehmet Arif Bey olan Medeniyet, Cuma ve Pazar günleri dışında haftanın 5 günü düzenli bir şekilde yayın yapmıştır. Cuma günü yayımlanmayan Medeniyet'in boşluğunu makalenin konusunu oluşturan Musavver Medeniyet'in doldurduğu göz önüne alındığında haftada 6 gün yayın yaptığı söylenebilir.

3 Eylül 1874 tarihinde yayıma başlayan Medeniyet Gazetesi, "*Siyaset, eğitim ve neşri gereken her türlü haberi*" konu edinen bir gazete hüviyetindedir. İlk sayısında "*Maarrif*" başlığı altında bu bahsin muhtevası açıklanır. Eğitim ile ilgili yayın yapan gazetelere eleştiri yönelten Mehmet Arif Bey'e göre bu gazetelerin "*ekserisi ne demek istediklerini kendileri dahi bilmemektedir*". Bir kısmı ise birbirlerini kıyasıya eleştirmekten öteye gitmemektedir. Bu sebeple eğitimi konu alan haberler okuyucunun ilgisinden uzaklaştığından Medeniyet gazetesi eğitim bahsinde öncelikle okuyucunun ilgisini yeniden bu konu üzerine odaklamayı, eğitimin insanlık için önemini kabul ettirmeyi ve nihayetinde eğitimin ıslahı için yapılacak çalışmalara fikri yönden katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Siyaset bahsinde ise eğitime göre daha kısa bir açıklama yapılır. Neşir hayatına giren gazetelerde imkan dahilinde politika ve siyaset üzerine haberler yapılması gerektiği vurgulanır.⁵² Avrupa, İran ve Rusya ile ilgili haberleri sütunlarına taşır. Diğer yandan tayin-tevcihat haberlerine de yer verir.

Medeniyet gazetesinin Maliye bahsinde, Galata Borsası ile ilgili haberler yer alır. Her nüshada düzenli bir şekilde Galata Borsasında tahvil değerleri verilen kuruluşlardan Rumeli Demiryolu Hisseleri, Dersâ'adet Bankası, Şirket-i Umûmiyye, İ'tibâr-ı Umûmî-yi Osmânî, Tramvay ile Eshâm ve Sarrafiye Şirketleri zikredilebilir. Osmanlı parasının İngiliz, Fransız ve Rus paraları ile kurlarını her nüshasında düzenli bir şekilde verir. Lira-yı Osmânî ile Mecidiye arasındaki fark da yine bu sütunda belirtilmektedir. Galata Borsası ile ilgili haberlerin Medeniyet ve İstikbal gibi dönemin gazetelerinde günü gününe verilmesi, bu dönemde sürekli değişen tahvil değerleri

⁵¹ Daha önce Mir'at, Ayine-i Vatan ve İstanbul gazeteleri resimli çıkarılmakla beraber Osmanlı basınında Musavver Medeniyet'in bu kategoride ilk olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda bkz. Orhan Koloğlu, *Basınımızda Resim ve Fotoğrafın Başlaması*, İstanbul 1992, s. 19.

⁵² *Medeniyet*, 29 Recep 1291/11 Eylül 1874, nr. 1, s. 1.

üzerinden yapılan alım satım işlemlerindeki yoğunluğun ve kâr payının artmasına bağlanabilir.

Medeniyet Gazetesi'nin resimli/fotoğraflı versiyonu olarak Cuma günleri çıkmaya başlayan Musavver Medeniyet Gazetesi, 30 Aralık 1874 tarihinde Medeniyet Gazetesi'nin yayın hayatından çekilmesi üzerine tek başına yoluna devam eder.⁵³ Cuma günleri İstanbul'da haftalık olarak neşredilir. Üç aylığı yarım Osmanlı Lirasıdır. Bürosu Vezir Caddesi 46 numaradadır. İzzet Efendi Matbaası'nda basılan (Musavver) Medeniyet Gazetesi'nin ölçüleri, 26x39 cm. olarak verilebilir. Yeni yayının finansmanı için gerekli olan reklam fiyatları ise (Musavver) Medeniyet'in ilk nüshasından öğrenildiğine göre sıradan küçük ilanlar uygun (ehven) fiyata, yirmi satırı geçmeyen kumpanya ilanları yirmilik mecdiye, resimli ilanlar ise otuz kuruşa basılacağı belirtilmiştir.⁵⁴

Gazetenin ilk 12 sayısı 8 sayfa, 13. sayı ise 16 sayfadır. Sayfa sayısı yayın hayatı boyunca 16'da sabit kalmamıştır. İlk nüshalarında gazetenin ismi sade bir şekilde yazılırken, 8. sayıdan itibaren ser levha (başlık) Osmanlı arması ve önemli mimari yapılarıyla birlikte İstanbul ile Mısır'ın silüetini tasvir eden bir çizimle tezyin edilmiştir.⁵⁵ Başlığın hemen altından itibaren tercüme-i hal fotoğrafları orta boy, Mesudiye Zırhlı Firkateyni⁵⁶ örneğinde olduğu gibi tam sayfayı kaplayacak şekilde büyük boy olarak da yayımlanmaktadır. Gazetenin münderecatı ve resimlerin içerikleri çoğunlukla ilk sayfada fihrist başlığı altında yer alır.

Aktüaliteyi çok yakından takip eden ve haberlerini imkânlar nispetinde fotoğraflarıyla beraber yayımlamaya gayret eden Musavver Medeniyet Gazetesi, okuyucularının birçok sahada fikir sahibi olmasını sağlar. İlk nüshasında eğlence amaçlı çıkarıldığından bahsedilse de Balkan krizi dolayısıyla toplanan Tersâne Konferansı'nın görüşmelerine, konferansa iştirak eden murahhaslara ve onlara ait fotoğraflara geniş yer ayırır.⁵⁷ İstanbul'da gündemin hayli hareketli olduğu bu günlerde, Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesi için öğrencilerin Bâb-ı Seraskeri'de yaptıkları gösteriye ait fotoğrafı tam sayfa yayımlar ve hemen bir sonraki sayfada sokaklardaki coşkuyu canlı bir şekilde sütunlarına taşır.⁵⁸ Müteakip sayılarda da Mebusan Meclisi'nin ilk toplantısına ait fotoğrafı neşretmiştir.⁵⁹ Tersane

⁵³ İmtiyaz sahibi (Mehmet) Arif Efendi'dir.

⁵⁴ *Medeniyet*, 28 Şaban 1291/ 10 Ekim 1874, nr. 1, s. 1.

⁵⁵ Son sayılara doğru İstanbul silüetinin başlıktan çıkarıldığı görülmektedir.

⁵⁶ *Musavver Medeniyet*, 14 Zilhicce 1291/22 Ocak 1875, nr. 15, s. 129.

⁵⁷ *Musavver Medeniyet*, 17 Muharrem 1293/ 13 Şubat 1876, nr. 1.

⁵⁸ *Musavver Medeniyet*, 24 Muharrem 1293/ 20 Şubat 1876, nr. 2, s. 13.

⁵⁹ *Musavver Medeniyet*, 25 Safer 1293/22 Mart 1876, nr. 7, s. 52.

Konferansı'nın Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerilen ilişkilere diplomatik çözüm geliştirememesi üzerine 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin ayak seslerinin duyulmaya başlandığı yine Rus askerinin 1872 yılındaki mevcuduna dair verilen haberden anlaşılmaktadır.⁶⁰

Osmanlı topraklarında yaşanan güncel olaylara yer verilirken Avrupa'daki gelişmeler de Musavver Medeniyet'te ihmal edilmez. Mesela Viyana'daki uluslararası sergiyle ilgili bilgi verildikten sonra, sergide büyük ilgi toplayan çiçek saksısının fotoğrafı ve teşhir edilen bir sandalın resimleri ile birlikte haberleri yapılmıştır.⁶¹ Avrupa basınına yakından takip eden Mehmet Arif Bey, Londra'da 4 yıl önce çıkan Illustrated London News gazetesinin ilk sayfasına ünlü bir fabrikatörü son sayfasına da Osmanlı Devleti'nin önde gelen bir bürokratını koymasına izafeten Papa IX. Pius'un resmini dördüncü sayfada yayımladığını dile getirerek bu konudaki eleştirileri yanıtlamıştır.⁶²

Gazeteyi inceleyenler Ayasofya Camii,⁶³ Dolmabahçe Sarayı,⁶⁴ II. Beyazıt Camii,⁶⁵ Bab-ı Ali binası,⁶⁶ Sultan Ahmet Meydanı ve Dikili Taş'ın⁶⁷ fotoğraflarıyla İstanbul'un mimari yapısını tanıırken, 1870'li yılların İstanbul'una bir nevi seyahat etmiş olurlar. Musavver Medeniyet'in ifadesiyle “İstanbul'umuzun resmi alınmaya şayân mevki'inin en birincilerinden” biri olan Bit Pazarı hakkında da kısa bir tanıtım yazısı vardır.⁶⁸ Musavver Medeniyet'te İstanbul, yalnızca camileri, mimarı yapıları ve canlı bir şekilde yansıtılan sokak aralarıyla gündeme gelmez. 1292/1875 hicri yılbaşı münasebetiyle Sultan Abdülaziz ve icraatlarının övüldüğü nüshada, Cuma Selamlığı Töreni tasvir edilir. İstanbul halkının yüzyıllardır şahit olduğu bu tören, padişahın ve selamlık alayının boğazdan Ortaköy Camii'ne ulaşması ve akabinde yapılan merasimi gösteren fotoğrafla taşradaki okuyuculara anlatılır.⁶⁹ Şehirler bahsinde Musavver Medeniyet'e sadece İstanbul konu olmaz. Osmanlı Devleti'nin en önemli liman

⁶⁰ Bu habere göre, Rusya'nın kayıtlarında mevcut 1.556.447 askerden 817.500 tanesi muvazzaftır. Bkz. *Musavver Medeniyet*, 3 Rebiülevvel 1293/29 Mart 1876, s. 138.

⁶¹ *Musavver Medeniyet*, 23 Zilkade 1291/1 Ocak 1875, nr. 13, s. 102, 104; *Musavver Medeniyet*, 28 Zilhicce 1291/5 Şubat 1875, nr. 16, s. 145.

⁶² *Musavver Medeniyet*, 11 Safer 1292/19 Mart 1875, nr. 5, s. 71; *Musavver Medeniyet*, 18 Safer 1292/26 Mart 1875, nr. 6, s. 95.

⁶³ *Musavver Medeniyet*, 14 Zilhicce 1291/22 Ocak 1875, nr. 15, s. 129.

⁶⁴ Dolmabahçe Sarayı'nın Valide Sultan Camii tarafı giriş kapısı, *Musavver Medeniyet*, 20 Muharrem 1292/26 Şubat 1875, nr. 2, s. 20.

⁶⁵ *Musavver Medeniyet*, 25 Safer 1292/2 Nisan 1875, nr. 7, s. 103.

⁶⁶ *Musavver Medeniyet*, 2 Safer 1293/28 Şubat 1876, nr. 4, s. 29.

⁶⁷ *Medeniyet*, 27 Ramazan 1291/7 Kasım 1874, nr. 5, s. 40.

⁶⁸ *Musavver Medeniyet*, 4 Safer 1292/12 Mart 1875, nr. 4, s. 51.

⁶⁹ *Musavver Medeniyet*, 1 Muharrem 1292/7 Şubat 1875, nr. 1, s. 3-6.

şehirlerinden biri olan Beyrut'un Sultan Abdülaziz dönemine kadar kısa bir tarihçesi verilmiştir.⁷⁰ Osmanlı coğrafyasının dışında kalan şehirlerden, 1789 yılında Rus Generali Potemkin tarafından kurulan Nikolayef şehrinin anlatıldığı yazı misal olarak verilebilir.⁷¹ Yine XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren liman ve tersanelerle veçhesi değişen Alman şehirlerinden de bazı örnekler ve fotoğraflar vardır.⁷²

Musavver Medeniyet, mesleki-teknik bilgideki ilerlemeleri de haberlerine konu etmiştir. Makine gücüyle havalanan ve bir insanı taşıyacak kadar kapasiteye sahip olan balonun Londra'da bir şirket tarafından imal edildiğini duyururken uçan balona ait fotoğraf, Musavver Medeniyet'in o günkü manşetidir.⁷³ “*Buhar Kuvveti'nin Keşfiyle Vapurların İhtirâ'ı*” başlıklı bir yazıda buhar gücünün gemi teknolojisindeki ilerlemeye yaptığı katkıdan bahsedilerek bu keşfin tarihi serüvenine yer verilir.⁷⁴ “*Ateşsiz Lokomotif*” isimli bir makalede, ileride kömür madenin bitmesi durumunda tren ve vapurların nasıl işletileceğine dair Amerika ve Avrupa bilim adamlarının yaptıkları çalışmaları ve geliştirdikleri alternatif planları okuyucularına sunar.⁷⁵ “*Telgrafın Zuhuru*” başlıklı yazıda on yedinci asrın sonlarında Fransız bilim adamı Amanton'un dürbünü icadıyla bahsi açıp ardından telgrafın kısa bir tarihçesini verir.⁷⁶ Silah teknolojisinde yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmayan Musavver Medeniyet, Meşhur Alman Krupp toplarının dökümcüsünü tanıtırken⁷⁷ başka bir nüshasında da tüfek teknolojisi ile ilgili bilgi verdikten sonra resimlerle bu silahların kullanımını anlatmaktadır.⁷⁸

Halkı eğlendirmek için ilk sayılardan itibaren romanlara yer veren Musavver Medeniyet'te, “*Odamın İçinde Bir Seyahat*” ve yine Almancadan tercüme edilen “*Gece Arkadaşları*”⁷⁹ isimli romanlar yayımlamıştır. Bunun yanı sıra avcılıkla ilgili bilgi verildikten sonra fillerin nasıl avlandığı fotoğrafla anlatılır.⁸⁰ Kadim medeniyetin o güne ulaşan eserleri de Musavver Medeniyet'in konusu olmuştur. Mesela heykeltçilik ve eski eserleri tanıtan Musavver Medeniyet Gazetesi,⁸¹ Mudanya'dan Bursa'ya kadar uzanan

⁷⁰ *Musavver Medeniyet*, 11 Safer 1292/19 Mart 1875, nr. 5, s. 66-67, 73.

⁷¹ *Musavver Medeniyet*, 16 Rebiyülahir 1292/22 Mayıs 1875, nr. 8, s. 118-119.

⁷² *Musavver Medeniyet*, 23 Zilkade 1291/1 Ocak 1875, nr. 13, s. 105.

⁷³ *Musavver Medeniyet*, 18 Safer 1293/15 Mart 1876, nr. 6, s. 41-42.

⁷⁴ *Musavver Medeniyet*, 28 zilhicce 1291//5 Şubat 1875, nr. 16, s. 146.

⁷⁵ *Musavver Medeniyet*, 4 Safer 1292/12 Mart 1875, nr. 4, s. 54.

⁷⁶ *Musavver Medeniyet*, 18 Safer 1292/26 Mart 1875, nr. 6, s. 91.

⁷⁷ *Musavver Medeniyet*, 25 Safer 1292/2 Nisan 1875, nr. 7, s. 99-100.

⁷⁸ *Musavver Medeniyet*, 27 Muharrem 1292/5 Mart 1875, nr. 3, s. 35.

⁷⁹ Roman ilk kez bu sayıda tercüme edilmeye başlanır. *Musavver Medeniyet*, 20 Muharrem 1292/26 Şubat 1875, nr. 2, s. 28.

⁸⁰ *Musavver Medeniyet*, 27 Muharrem 1292/5 Mart 1875, nr. 3, s. 35, 46.

⁸¹ *Musavver Medeniyet*, 30 Zilkade 1291 numara 14, sayfa 119-120.

demiryolu güzergahında bulunan eski eserlere ait bir listeyi sunmuş, eserler ile ilgili kısa bilgiler vermiştir.⁸² Avrupalı bir eğitmenin (Mösyö Luitman'ın?) "Maymunlara Ta'lim Ettiği Harekât" başlığındaki sayfada maymunlara ait 20 farklı fotoğrafla yapılan eğitimin safhaları anlatılmaktadır. Maymunların çocuk taşınması, kundura çıkarması, ekmek yoğurması ve bir kap içerisinde çikolata pişirmeleri gibi ilginç bir eğitim süreci bu fotoğrafların arasında göze çarpmaktadır.⁸³

Güncel olayları görsel unsurlarla destekleyerek okuyucuya aktarma çabası içinde olan Musavver Medeniyet'in fotoğrafları temin etme noktasında farklı kaynaklara başvurduğu görülmektedir. Bunlar arasında Abdullah Kardeşler (Biraderler),⁸⁴ Mösyö (Sébah) Sabah'ın Fotoğrafhanesi,⁸⁵ Almanya gazeteleri,⁸⁶ Fransız gazeteleri,⁸⁷ Mısır ve Viyana gazeteleri ve çeşitli kitaplardan alınırken bazı resimler aslına bakılarak çizilmiş⁸⁸, bazı fotoğraflarda hususi olarak çektirilmiştir.

Günümüz araştırmalarına kaynak olmasının yanı sıra gazetede bulunan resimli haberler, dönemin Osmanlı toplumu için çarpıcı detaylara sahiptir. Mehmet Arif Bey tarafından seçilip yayımlanan fotoğrafların kalitesi Ceride-i Havadis ve Sadakat gazetelerinde takdir edilir.⁸⁹ Aktüaliteyi resimleriyle beraber okuyucularına aktaran Musavver Medeniyet, hakkâk dükkânlarında kullanılan eski kalıpların altlarına rastgele yazılar koyarak neşretmediğinden taşrada da hayranlıkla karşılanmıştır.⁹⁰ Musavver Medeniyet'in fiyatından şikâyet edenler⁹¹ olsa da Mehmet Arif Bey, Osmanlı coğrafyasında çıkan tek resimli gazetenin Musavver Medeniyet olduğunu vurguladıktan sonra baskı giderlerinin fazlalığından bahseder. Gazetenin tirajının artırılması durumunda fiyatların düşebileceğini hem Sadakat gazetesinde çıkan yazıya bir cevap olarak verir hem de tirajın artırılması konusunda bir nevi destek ister.⁹²

⁸² *Musavver Medeniyet*, 20 Muharrem 1292/26 Şubat 1875, nr. 2, s. 11.

⁸³ *Musavver Medeniyet*, 11 Muharrem 1293/ 7 Şubat 1876, nr. 10, s. 149.

⁸⁴ Fuat Paşa'nın fotoğrafı, *Medeniyet*, 29 Recep 1291/11 Eylül 1874, nr. 1, s. 2.

⁸⁵ Sultan Abdülaziz'in Ortaköy Camii'ndeki Cuma Selamlığı töreninin boğazdan görünüşü. *Musavver Medeniyet*, 1 Muharrem 1292/7 Şubat 1875, nr. 1, s. 5.

⁸⁶ Mari Aleksandrovnova'nın fotoğrafı, *Musavver Medeniyet*, 2 Zilkade 1291/11 Aralık 1874, nr. 10, s. 76.

⁸⁷ Viktor Hügo'nun fotoğrafı, *Medeniyet*, 27 Ramazan 1291/7 Kasım 1874, nr. 5, s. 36.

⁸⁸ Müzehâne-i Osmani'ye naklolunan heykellerin resmi için bkz., *Medeniyet*, 18 Şevval 1291/28 Kasım 1874, nr. 8, s. 56.

⁸⁹ *Sadakat*, 30 Rebiülevvel 1292/6 Mayıs 1875, nr. 12, s. 2; *Ceride-i Havadis*, 7 Rebiyülahir 1292/13 Mayıs 1875, nr. 2772, s. 2.

⁹⁰ Orhan Koloğlu, *Basınımızda Resim ve Fotoğrafın...*, s. 19-20.

⁹¹ *Sadakat*, 30 Rebiülevvel 1292/6 Mayıs 1875, nr. 12, s. 2.

⁹² *Musavver Medeniyet*, 11 Safer 1292/19 Mart 1875, nr. 5, s. 78-79.

BİYOĞRAFI ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK MUSAVVER MEDENİYET GAZETESİ VE
TÜRK BASIN TARİHİNDEKİ YERİ

Genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılan ve Türk basın tarihinde iz bırakan Musavver Medeniyet Gazetesi'nin yayın hayatından çekilme serüveni ise hazindir. Sahibi Mehmet Arif'in o dönemin Avrupa'da en ünlü resimli dergisi olan Fransızca "Illustration" ayarında bir dergi çıkarmak iddiasıyla bazı kimselerden para topladıktan sonra yurt dışına kaçtığı rivayet edilir. Böylelikle Musavver Medeniyet'in yayımının son bulduğu varsayılmaktadır.⁹³

Sonuç: Musavver Medeniyet Gazetesi, sadece Türk basın tarihinde değil aynı zamanda Tanzimat döneminin son yıllarındaki siyasi, kültürel ve teknolojik gelişmeleri sunuş biçimi bakımından ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Bu yönüyle Musavver Medeniyet, kendisinden sonra çıkarılacak olan gazeteleri hem şekil hem de muhteva yönüyle etkilemiştir. Mesala Musavver Meşahir-i Alem ile Musavver Türkistan'ı, bilhassa tercüme-i halleri sunuş biçimiyle, hatta çok ilerilere gidildiğinde Türk basınının gerçek Illustiraton'u ya da başka bir deyişle Musavver Medeniyet'in mütekamil örneği Şehbal Mecmuası'nı da aktüaliteyi fotoğraflarıyla beraber canlı bir şekilde aktarma cihetinden etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı basınında fotoğraflarıyla yeni bir dönemi başlatan Musavver Medeniyet Gazetesi, tercüme-i hal yazılarını birer propaganda aracı olarak kullanması ve bu tür yazılar üzerinden maddi kazanç sağlaması bakımından da basım-yayım faaliyetlerini farklı bir boyuta taşımıştır.

Tercüme-i hallerin muhtevalarının tatmin edici olduğunu belirtmekle beraber sansasyonel bir şekilde sunuldukları hususunu her zaman göz önünde bulundurarak bilimsel çalışmalarda kullanılması gerektiğini burada bir daha dile getirmekte yarar vardır. Bazı eksik yönlerinin olması, bu tercüme-i hallerin kaynak olarak değerlerini yitirdikleri anlamına gelmemektedir. Günümüzde basın tarihi ile ilgili çalışmalar kapsamında Osmanlı döneminde çıkan gazetelerin fihristi hazırlanmakta, birebir transkripsiyonu yapılmakta ve gazetelerde neşredilen tercüme-i hal yazıları yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Basın tarihimizin çeşitli yönlerini ortaya çıkarmaları bakımından takdire şayan olan bu çalışmaların konusu müstakil olarak teracim-i ahvâl olmadığından yeteri kadar veri sun(a)mamaktadırlar. Osmanlı basınındaki tercüme-i hal yazılarının toplu bir şekilde taranarak tek bir çalışmanın çatısı altında biyografik bibliyografyanın oluşturulmasıyla günümüz modern tarih araştırmalarına büyük bir hizmetin yapılacağı yönündeki malûmu ilâm kabilinden sözlerin burada hatırlatılması ve bu yöndeki düşüncelerin bir an evvel gündeme taşınarak fiiliyata geçirilmesi gerekmektedir.

⁹³ Orhan Koloğlu, *Basınımızda Resim ve Fotoğrafın...*, s. 21-22.

FEYZULLAH UYANIK

KAYNAKÇA*

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

(İ.HR.) İrade-i Hâriciye

Gazete ve Mecmualar

Ayine-i Vatan, Ceride-i Havadis, İstanbul, Mecmua-yı Ebuzziya, Medeniyet, Musavver Medeniyet, Ruznâme-i Ceride-i Havâdis, Sadakat, Servet-i Fünûn, Şems, Tasvir-i Efkar, Tercüman-ı Ahval.

Kaynak Eserler, Kitaplar ve Makaleler

- Ahmed Lütü Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, (haz. Münir Aktepe), XI, Ankara 1989.
- Ahmed Rasim, *Matbuat Tarihine Medhal İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi*, İstanbul 1927.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tezahir (40. Tetimme)*, (haz. M. Cavid Baysun), Ankara 1986.
- Akyıldız, Ali, “Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz’in Yusuf İzzeddin Efendi’yi Veliht Yapma Çabaları”, *Deutsch-türkische Begegnungen/Alman Türk Tesadüfleri, Festschrift für Kemal Beydilli/Kemal Beydilli’ye Armağan*, EB Verlag, Berlin 2013, s. 509-537.
- And, Metin, *Osmanlı Tiyatrosu Kuruluşu-Gelişimi-Katkısı*, Ankara 1999.
- Avcı, Casim, “Tabakat-İslam Tarihi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIX, Ankara 2010, s. 297-299.
- Birinci, Ali, “Teracim-i Ahvâl Araştırmalarında Arşiv Meseleleri”, *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, İstanbul 2012.
- Carr, Edward Hallet, *Tarih Nedir?*, İstanbul 2011.
- Çalen, Mehmet Kaan, *II. Meşrutiyet Dönemi’nde Türk Tarih Düşüncesi*, İstanbul 2013.
- Demiroğlu, Hasan, *Rus Kaynaklarına Göre Rusya’nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panславizm (1856-1878)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
- Ebuzziya Tevfik, “Tercüme-i Hal Yazmak”, *Mecmua-yı Ebuzziya*, 1 Şevval 1297/6 Eylül 1880, sayı I/2, s. 52.
- Emecen, Feridun, “Osmanlı Kronikleri ve Biyografisi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, III, 1999, 83-90.
- Halkin, Leon-E., *Tarih Tenkidi’nin Unsurları*, (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 2000.

* Arşiv belgeleri ve gazetelerin numaraları metin içerisinde verilmiştir.

BİYOGRAFİ ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK MUSAVVER MEDENİYET GAZETESİ VE
TÜRK BASIN TARİHİNDEKİ YERİ

- Hayta, Necdet, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkar Gazetesi (1278/1862 - 1286/1869)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1990.
- Kaneva, Kalina, *Rıtsar Balkan Graf N. P. İgnatyev, (Balkan Sezarı (Çarı) N. P. İgnatyev)*, Moskova 2006.
- Koçu, Reşat Ekrem, "Arif Efendi, Mehmed", *İstanbul Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1959, s. 1000-1003.
- Koloğlu, Orhan *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul 2010.
- _____, *Basınımda Resim ve Fotoğrafın Başlaması*, İstanbul 1992.
- Kütükoğlu, Mübahat, "Sicill-i Ahval Defterlerini Tamamlayan Arşiv Kayıtları", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı*, Sayı 12, (İstanbul 1982-1988), s. 141-157.
- Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, Ankara 1988.
- M. Şemseddin (Günaltay), *İslâm'da Târîh ve Müverrihler*, İstanbul 1339.
- Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikât*, (haz. İsmet Miroğlu), İstanbul 1983.
- Nalcıoğlu, Belkıs Ulusoy, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878*, İstanbul 2013.
- Nikitin, S. A., *Slavyanskıe Komiteti v Rossii v 1858-1876 godah (1858-1876 Yılları Arasında Rusya'da Slav Komiteleri)*, Moskova 1970.
- Özcan, Abdülkadir, "Osmanlı Tarih Edebiyatında Biyografi Türünün Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi", *Nazımdan Nesire Edebi Türler*, (haz. Hatice Aynur ve öte...), İstanbul 2009, s. 124-133.
- _____, "Tabakat-Osmanlı Dönemi", *DİA*, XXXIX, Ankara 2010, s. 299-301.
- Sahhâflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi (Bahir Efendi'nin Zeyl ve İlaveleriyle) 1821-1826*, (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000.
- Sarıyıldız, Gülden, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, İstanbul 2004.
- _____, "Sicill-i Ahval Defterleri", *DİA*, İstanbul 2009, s. 134-136.

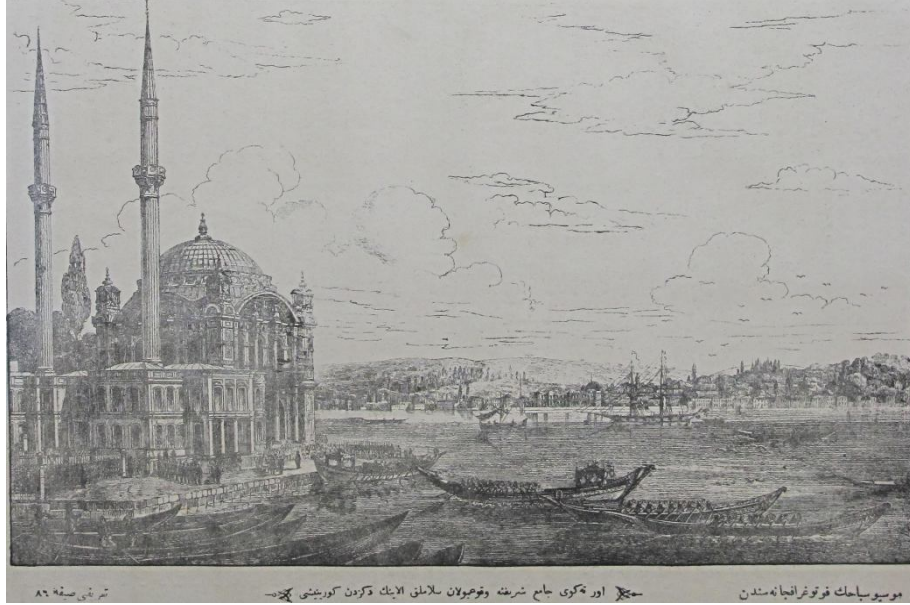
EKLER

Musavver Medeniyet'in kapak sayfası ve Basiretçi Ali Efendi'nin fotoğrafı.

Kaynak: *Musavver Medeniyet*, 11 Safer 1292/19 Mart 1875, nr. 5.

BIYOĞRAFI ARAŞTIRMALARINA KAYNAK OLARAK MUSAVVER MEDENİYET GAZETESİ VE
TÜRK BASIN TARİHİNDEKİ YERİ

Sultan Abdülaziz'in Ortaköy Camii'ndeki Cuma Selamlığı töreni.

Kaynak: *Musavver Medeniyet*, 1 Muharrem 1292/7 Şubat 1875, nr. 1, s. 5.

1876 yılında yapılan Tersane Konferansı'ndaki müzakerelerden bir görünüm.

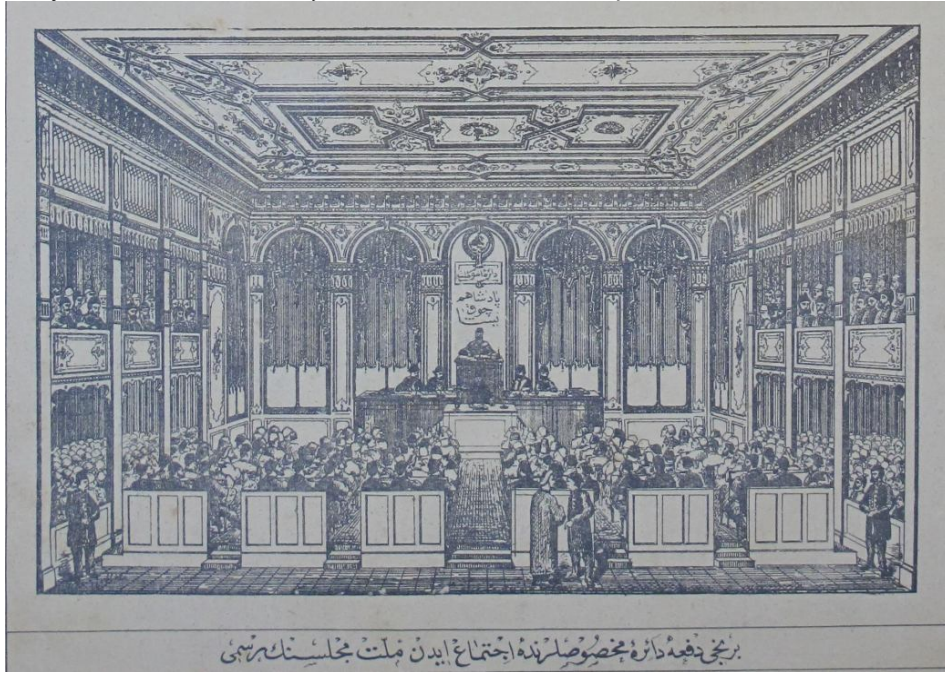
Kaynak: *Musavver Medeniyet*, 17 Muharrem 1293/ 13 Şubat 1876, nr 1., s. 20.

FEYZULLAH UYANIK

Kanun-ı Esâsi'nin ilanı için öğrencilerin (Bâb-ı Seraskerî) bugünkü İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü'nde yaptıkları gösteriden bir kare.

Kaynak: *Musavver Medeniyet*, 24 Muharrem 1293/ 20 Şubat 1876, nr. 2, s. 13.

Meclis-i Mebusân'ın ilk toplantısına ait bir resim.

Kaynak: *Musavver Medeniyet*, 25 Safer 1293/22 Mart 1876, nr. 7, s. 52.